

JINÝ SVĚT JE MOŽNÝ ANEB SVĚTOSYSTÉM V KRIZI / Ondřej Lánský WALLERSTEIN, I. 2005. ÚPADEK AMERICKÉ MOCI. USA V CHAOTICKÉM SVĚTĚ. PŘEL. R. PŘEVŘÁTIL. PRAHA: SLON.

Sociologické nakladatelství (SLON) vydalo v ediční řadě *Knižnice Sociologických aktualit* překlad výboru statí a esejů soudobého amerického sociálního vědce Immanuela Wallersteina *The Decline of American Power. The U. S. in a Chaotic World* (New York: The New Press 2003). Wallerstein (nar. 1930) je významný sociolog, který svého času působil např. na Kolumbijské univerzitě v New Yorku (1958–1971) nebo byl v letech 1994–1998 prezidentem Mezinárodní sociologické asociace (ISA).

Českému čtenáři je Wallerstein znám především jako předseda Gulbenkianovy komise pro restrukturalizaci sociálních věd, která se v letech 1993–1995 zabývala zkoumáním současného stavu sociálních věd a jejich rolí ve světě. Pod jeho vedením vydala komise zprávu, která byla také přeložena do českého jazyka a vydána nakladatelstvím SLON (*Kam směřují sociální vědy. Zpráva Gulbenkianovy komise o restrukturalizaci sociálních věd*. Přel. K. Müller. Praha: SLON 1998). Nyní se tedy dostává do našich rukou reprezentativní výběr vlastních výsledků Wallersteinovy sociálněvědní aktivity. Jak bylo řečeno, jedná se o výbor esejů a textů, který může napomoci k orientaci v jeho přístupu k současnému kapitalismu. Tento přístup k sociální realitě je možné označit jako systémový neomarxismus z toho důvodu, že se snaží proces vývoje společnosti nahlížet v maximální komplexitě a principy tohoto vývoje se snaží logicky vysvětlovat na základě empiricky rozpoznatelných fenoménů geopolitiky, geokultury a geoekonomiky, a také z toho důvodu, že normativní morální stanovisko sociální kritiky prováděné Wallersteinem je odvozeno z hlediska obecné lidské emancipace.

Kniha *Úpadek americké moci* je členěna do tří částí. První část tvoří *Shrnutí argumentace*, ve které se snaží krátce, stručně, ale jasně vysvětlit a rozvinout základní myšlenky své

koncepce. Druhá část nese titul *Různé rétoriky a skutečnost*. V ní Wallerstein pojednává o pojmech, o kterých se domnívá, že jejich myšlenkový obsah (rétorika) neodpovídá skutečnosti. Dotýká se takových pojmů, jakými jsou globalizace, rasismus, islám, demokracie nebo intelektuálové. A konečně ve třetí části, kterou pojmenoval *Kam směřujeme?*, se snaží načrtnout možnosti současné radikální a neortodoxní levice. Jednotlivé části jsou dále členěny do celkem třinácti kapitol, přičemž tyto jednotlivé kapitoly byly již dříve Wallersteinem publikovány jako segmenty jeho jiných studií nebo byly samostatně vydány jako statě a články. K těmto kapitolám jsou přidruženy dva dodatky ve formě doslovů: *Spravedlivá válka a Šok a děs?* – reagující na aktuální politické události.

Immanuel Wallerstein již ve svých starších textech (např. *Moderní světové systémy*) rozvíjí svébytnou teorii dějin, která se snaží vysvětlit vývoj soudobé kapitalistické společnosti. Při analýze vývoje lidské společnosti hovoří o různých historických světových systémech, které byly určeny obzvláště svou ekonomikou. Současný světový systém existuje již přibližně 500 let a je charakterizován kapitalistickou ekonomikou. Z geografického hlediska tento ekonomický systém prostřednictvím procesů globalizace za několik posledních desetiletí postupně dokončil ovládnutí celého světa. Přičemž platí, že „kapitalismus je jako historický systém definován skutečností, že v jeho struktuře hraje ústřední a prvotní úlohu nikdy nekončící akumulace kapitálu“ (s. 200). Podstatou akumulace kapitálu je generování zisku, který je funkcí rozdílu mezi výrobní cenou (skutečné náklady) a prodejní cenou (možné ceny). Reálná hodnota prodejní ceny (možné ceny) nemůže stoupat do nekonečna, jelikož prodejce je v podstatě vždy omezen vlastním zájmem prodat danou komoditu. Zisk v tomto kontextu závisí na dalších aspektech:

POLITICKÁ PARTICIPACE A INTERNET / Petra Rakušanová

Aktuální číslo se věnuje otázkám participace, a tak i dnešní informace o zajímavých internetových stránkách bude věnována různým informacím z této oblasti. Klíčovými slovy při vyhledávání internetových stránek byla hesla *participace* a *rovné příležitosti* (a to jak samostatně, tak v kombinaci). Mezi představovanými odkazy je kladen důraz především na neziskové organizace působící v této oblasti, které dosud nebyly v této rubrice představeny – především Hlídací Fena – <http://www.hlidacifena.cz>.

I nadále budu používat již zavedenou kategorizaci zdrojů – na konci každé informace uvádím celkové hodnocení kvality stránky (od * do *****, nejlepší hodnocení je pět hvězdiček). Mezi jednotlivé faktory patří přehlednost stránek, množství a kvalita informací týkajících se problematiky rovných příležitostí, grafická úprava atd.

PROGRAM PARTICIPACE: Program Participace (dále PP) je celonárodní program, jehož cílem je umožnit dětem a mládeži účast na věcech veřejných. Cílem PP je rozvoj komunikačních schopností a dovedností, schopnosti přijímat a zpracovávat informace, přijetí odpovědnosti za rozhodování, uvědomění si vlastních práv a povinností a jednání sledujícího zlepšení současného stavu ve společnosti. Partnery PP jsou DUHA – sdružení dětí a mládeže pro volný čas, přírodu a recesi; Česká rada dětí a mládeže; IZV a další. Internetové stránky jsou přehledně uspořádané a mají jasnou strukturu. Ne všechny rubriky jsou však aktivní. Kategorie Program nabízí základní informace o PP, Projekty představují pět projektů PP – Národní parlament dětí a mládeže, Simulované volby, Informace, Volný trh příležitostí a Komunikace. Aktuálně informuje o novinkách v dění PP; Vzkazník je diskusním fórem jak pro stálé uživatele, tak pro

na nákladech na práci, na nákladech na vstupy a na daňových nákladech; „...podíl těchto tří nákladů na celkové vyprodukované hodnotě se v průběhu uvedených 500 let v kapitalistické světoekonomice jako celku neustále zvyšoval“ (s. 201). Důsledkem je to, že se globálně snižuje objem zisku a že se tak celý kapitalistický světosystém nevyhnutelně dostává na okraje své udržitelnosti v rámci své vlastní logiky (akumulace kapitálu). Paradoxně totiž v dřívějších obdobích (před úplnou globalizací kapitalistického světosystému) platilo, že ke zvýšení zisku stačí provést kroky vedoucí k externalizaci nákladů (kapitalismus se přesunul do dosud neovládaných míst), ale tato strategie ovládnutí světa prostě není možná. To znamená, že světosystém jako celek se blíží ke svému konci a svět čeká přechod k jinému světosystému. Tento trend (přechod k novému světosystému) Wallerstein ukazuje také na jiných procesech, nicméně obecně hovoří o tom, že různé výkyvy systému se v různých oblastech přibližují ke svým asymptotám a postupně bude stále obtížnější vrátit vychýlenost do rovnováhy. Svět vstupuje do otevřeného věku přeměny.

Významnou vlastností kapitalistického světosystému je také to, že v jistých fázích generuje světového hegemonu, světového vůdce, v podobě nějakého geograficky omezeného, většinou státního celku. Wallerstein tvrdí, že tímto světovým hegemonem jsou v průběhu asi posledních 150 let Spojené státy americké s tím, že jejich hegemonie byla na vrcholu někdy v 50. a 60. letech 20. století a od 70. let nastává úpadek moci USA. Nastávající fáze přeměny bude podle Wallersteina trvat asi 50 let a předurčí podobu světosystému na příštích přibližně 500 let. Fáze přeměny je charakterizována trojicí sociálních bojů: 1. V zásadě se zostřuje boj triády jadrových oblastí světoekonomiky o světovou hegemonii (USA, Japonsko, západní Evropa); 2. Krystalizuje sociální boj mezi Severem a Jihem; 3. Začínají spolu soutěžit síly pro změnu zosobněné jednak duchem Davosu (změnit vše, aby se zachovala privilegia a nerovnosti) a jednak duchem Porto Allegre (antisystémová hnutí).

Jeho pojetí dějin se mi jeví jako velmi podnětné. Snaží se kontextualizovat soudobý vývoj a poskytnout jasné argumenty pro jeho pochopení jako procesu, který není ohraničen žádným teleologickým cílem. Když Wallerstein hovoří o systémové krizi, která otevírá před lidmi obrovské pole pro svobodnou volbu, na jedné straně se jeho přístup ukazuje v kontextu aktuálního historického vývoje jako oprávněný a argumentačně silný a na straně druhé se jeho přístup v porovnání s přístupy Fukuyamy nebo Huntingtona ukazuje jako nadějná (ale nezaručená) perspektiva dějin. Záleží jen na aktérech, jakou alternativu zvolí, jakou cestou budou směřovat svou politickou aktivitu. Wallerstein rozděluje sociální aktéry do dvou základních skupin: 1. Skupina privilegovaných má v současném systému vedoucí pozice. Jejím zájmem je zachovat současná privilegia bez ohledu na změnu systému (když bude potřeba, jsou ochotni změnit systém zcela, jen aby zachovali jeho principy privilegií). 2. Skupina utlačovaných nemá v současném světosystému výhodné pozice. Touto skupinou je ve skutečnosti většina lidstva a v jejím zájmu je usilovat o takový budoucí světosystém, který bude demokratičtější a více rovnostářský.

Kromě obeznámení se se základními konstelacemi svého přístupu Wallerstein dále seznamuje čtenáře se svými názory na nejrůznější fenomény naší současnosti. Tyto fenomény samozřejmě neurčuje nahodile, ale právě naopak zkoumá ty fenomény, které z hlediska své teorie a z hlediska svého postoje ke světu považuje za určující pro vývoj světosystému a za morálně významné pro správné směřování tohoto vývoje. Například se snaží v rámci své teorie světosystému interpretovat jeho historický vývoj se zřetelem k soudobým dějinám 20. století. Dvacáté století a jeho dvě světové války (jednalo se zřejmě o nejnásilnější století v dějinách lidstva) vykládá poněkud netradičním a novátorským způsobem. Obě války nahlíží raději jako jednu „třicetiletou“ válku, ve které spolu soupeřily dvě mocnosti, Německo a USA, o světovou hegemonii. Po roce 1945 je výsledek jasný a USA se

hosty; Rada a předsednictvo nabízí informace o předsednictvu Národního parlamentu dětí a mládeže; kategorie Články představuje archiv článků. Na závěr je však nutné poznamenat, že program nezahrnuje problematiku rovných příležitostí. V tomto ohledu bylo rovněž zajímavé, jakou část předsednictva Národního parlamentu dětí a mládeže, tedy hlavního projektu PP, tvoří dívky – z celkového počtu 25 členů je 11 dívek (44 %). Informace o celkovém zastoupení dívek nejsou k dispozici. Stránky jsou v českém jazyce.

<http://www.participace.cz> | Hodnocení: **1/2

PORADNA PRO OBČANSTVÍ, OBČANSKÁ A LIDSKÁ PRÁVA: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (dále *Poradna*) je občanským sdružením, které se zabývá otázkami státního občanství a práv cizinců, potíráním diskriminace, prosazováním rovných příležitostí a pomocí rodinám. Stránky Poradny jsou přehledně uspořádané a mají jasnou strukturu. Kategorie O nás informuje o zaměření a poslání Poradny, jejím personálním obsazení a sponzorech. Nabízí také ke stažení výroční zprávu (nejaktuálnější z roku 2004) a kontakty. Rubrika Programy a projekty představuje jednotlivé programy Poradny – Diskriminace a rovné příležitosti, Sanace rodin, Prolomit vlny (program zaměřený na nerovné zacházení s muži a ženami na pracovním trhu), Bezplatná právní pomoc, Osoby zbavené svobody a Státní občanství a program migrace. Kategorie Publikace a dokumenty nabízí ke stažení celou řadu studií a podkladových materiálů, stanoviska k zákonům a vládním dokumentům, Podání k mezinárodním organizacím, Judikatury českých soudů (k otázkám diskriminace a rovných příležitostí, občanství a migrace, a sanaci rodin) a Mezinárodní judikatury k otázkám diskriminace. Další rubriky jsou Informace pro klienty a Odkazy (na vybrané státní i mezinárodní organizace, neziskové organizace a publikace). Stránky jsou v českém i anglickém jazyce.

<http://www.poradna-prava.cz> | Hodnocení: ****

staly skutečně světovým hegemonem, přičemž po dobu 50. a 60. let 20. století si tuto roli víceméně užívaly. K hegemonii je nevyzvedly ani tak vojenské úspěchy ve světových válkách, ale spíše vedlejší důsledky geopolitického rozdělení sil před válkami, během nich a po válkách a vedlejší důsledky války jako takové, a to v rovině kultury, politiky a především ekonomie. Jediné Spojené státy totiž zůstaly hospodářsky nepostiženy, nebo přesněji jediné vyšly z války jako ekonomicky posílená mocnost. Zároveň mohly z psychologického hlediska těžit i z ideologického vítězství nad fašismem. Hegemonie USA byla dále, z pohledu geopolitiky a diplomacie, opřena o Jaltskou dohodu, která byla výhodná nejen pro USA, ale i pro SSSR. Oba státní celky byly takto schopné udržet příslušnou ideologickou rétoriku sloužící k opodstatnění své politické, ekonomické i kulturní aktivity. Celá studená válka, jejíž průběh byl Jaltou předurčen, není pro dějiny 20. století tolik významná, a to proto, že nijak výrazně nezměnila geopolitickou situaci. Naopak průběh studené války dovolil ve většině světa v zásadě poklidný rozmach kapitalistické světoekonomiky.

Obdobně analyzuje Wallerstein např. i fenomén rasismu, který se mu nezdá být v naší současné společnosti vůbec vyřešen. Rasismus je pro Wallersteina stále přítomným principem, který systematicky ruší přísliby univerzalistických práv demokracie. Přítomnost rasismu v naší společnosti dokládá např. na vývoji sociálních věd. Zabývá se takto zejména historií, politologií, ekonomikou a sociologií. Na příkladu historie ukazuje, jak byly dějiny v 19. století vždy dějinami civilizovaných národů (národů s centralizovaným státem: jedná se zřejmě o eurocentristickou kategorii), jelikož jiné „necivilizované“ národy dějiny mít ani nemohly. K tomu doslova uvádí: „Sám termín ‘historický národ’ je vpádem rasistické kategorie přímo do srdce dějepisné praxe.“ (s. 82) Analogicky zkoumá rasistické podloží dalších sociálních věd, jako je např. skrytý rasismus v sociologické metodologii. Sociologii považuje v tomto ohledu za vůbec nejhorší vědu. Ta totiž před rokem 1945 obsahovala dva směry oborové orientace.

První (hlavně v USA) otevřeně hlásil nadřazenost bělochů a druhý „zkoumal“ z pohledu středotřídní morálky deviantnost tříd žijících na okraji měst a de facto je tak i odsuzoval. Takto hluboce zakořeněný rasismus je těžké nějak jednoduše vymítit. Wallerstein např. navrhuje napříště zkoumat aktuální stav společnosti, i jeho vývoj, mimo kategoriální rámce sociálních věd 19. století, které vznikaly jako geokulturní rozměr kapitalistického světosystému a byly tak jeho nástroji.

Wallerstein se z hlediska svého pojetí dějin také zabývá, tento moment bych rád nejvíce zdůraznil, vývojem a historickou situací levice. Hovoří o tzv. starých a nových antisystémových hnutích. Stará hnutí je schopen rozčlenit na tři odlišná uskupení: 1. na komunistické hnutí; 2. na sociálnědemokratické hnutí, přičemž tato dvě hnutí byla původně spojena, ale jejich rozdělení sledovalo problém sporu mezi revolucionáři a reformisty – tento problém v zásadě řeší každé antisystémové hnutí (viz např. dělení zelených na fundis a realos); 3. na národněosvobozující hnutí. Pokud se snaží rozebrat situaci staré levice, musí se zabývat její dějinnou strategií. Ta byla v zásadě dvoustupňová: první stupeň byl charakterizován potřebou uchopit státní moc a druhý stupeň potřebou následně změnit svět k lepšímu ve smyslu jeho větší demokratičnosti a dokonalejší rovnosti. Wallerstein říká, že tato strategie nebyla úspěšná proto, že nebyla zcela uskutečněna. V relativně vysokém počtu států se totiž skutečně podařilo těmto starým antisystémovým hnutím uchopit moc, ale v žádném se nepodařilo uskutečnit i druhý stupeň představené strategie – zlepšit stávající svět. Důvody, proč se to nepodařilo, hledá Wallerstein částečně prostřednictvím psychologických určení o elitách (určení, že individuální psychologie vůdce centralizovaného antisystémového hnutí zákonitě propadá získané moci a ze sociálně-psychologického hlediska tak generuje vrstvu nomenklatury). Mnohem větší vážnost však připisuje faktu, že důvody nezdaru byly bytostně strukturální. Tím, co se

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR: Český helsinský výbor (dále Výbor) je nevládní neziskovou organizací pro lidská práva. Výbor působí v oblastech vězeňství a trestní justice, policie, práv žen (zde se zaměřuje především na oblast rovných příležitostí pro ženy a muže a trh práce), cizineckou problematiku a práva seniorů. Stránky Výboru jsou přehledně strukturované. Kategorie O nás vymezuje poslání a oblasti působení Výboru, včetně dokumentu o jeho historii a aktuální činnosti. Kategorie Stanoviska reaguje na postup státu v nejrušnějších konkrétních kauzách, na legislativu a články z tisku. V kategorii Publikace jsou k dispozici ke stažení vybrané publikace a zprávy Výboru (jak v češtině, tak v angličtině), archiv pravidelných vyjádření k otázkám lidských práv a vestigář. Projekty představují jednotlivé programové aktivity Výboru – Uprchlíci, Vězeňství, Ženy, Integrace cizinců, Policie, Vzdělávání k lidským právům, Seniori, Informační program a ostatní. Další kategorie jsou Knihovna, Poradny a Pro učitele (zde jsou ke stažení výukové materiály a doporučené zdroje pro výuku). Stránky jsou v českém a anglickém jazyce.

<http://www.helcom.cz> | **Hodnocení:** ***1/2

Na závěr bych ráda zdůraznila, že výčet zde uvedených stránek není a nemůže být úplný. V příštím vydání Vás seznámíme s dalšími zajímavými stránkami a odkazy. V případě, že o některých víte a domníváte se, že bychom se jim mohli věnovat v příštím čísle, zašlete prosím adresu stránky na níže uvedenou adresu. Samozřejmě je možné zaslat také případné komentáře, kritiky či návrhy.

petra.rakusanova@soc.cas.cz